

Ett idrottsvetenskapligt forskningsfält

Tomas Peterson

Malmö universitet

I detta avslutande kapitel argumenterar jag för att det idag existerar ett svenskt idrottsvetenskapligt forskningsfält. Skapelseprocessen har pågått under de senaste femtio åren och varit som intensivast under 2000-talet. Fältet kan sägas vara etablerat för ungefär tio år sedan. Processens drivande aktörer har funnits inom både det akademiska systemet, det politiska systemet och den organiserade idrottsrörelsen. Fältets form och innehåll illustreras med empiriska översikter och beskrivs med hjälp av begrepp som återfinns i Pierre Bourdieus fältanalys. Framställningen syftar till att kunna förstå och tolka den idrottsforskning som bedrivits, och som behandlas i antologins övriga kapitel.

Under de senaste femtio åren har det vuxit fram ett idrottsvetenskapligt forskningsfält i Sverige. Ett sätt att beskriva dess omfattning är att ange och analysera antalet disputerade avhandlingar. Exempelvis är det möjligt att söka på Avhandlingar.se efter avhandlingar med ”sport” respektive ”idrott” i titel eller beskrivning. Två reservationer måste göras mot dessa mått. De är förmodligen till viss del överlappande, det vill säga att en och samma avhandling finns kategoriserad som både ”sport” och ”idrott”. Viktigare är dock att ett sådant sökresultatet även innefattar naturvetenskapliga (mestadels idrottsmedicinska) avhandlingar. Dessa kan förvisso sägas utgöra en del av fältet. I denna studie är emellertid endast den humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningen av intresse. Genom en rad olika insamlingsmetoder har 255 avhandlingar som publicerade under åren 1974–2023 med någon form av idrottsfokus och inom det humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningsfältet kunnat identifieras (se bilaga 1).

Formuleringen ”samhällsidrotten och idrottssamhället” i bokens titel är avsedd att frammana bilden av två storheter som tillsammans har skapat det idrottsvetenskapliga forskningsfältet. Att betrakta idrottsforskningen som ett relativt självständigt fält, med egna ideal, värderingar och ståndpunkter som man kämpar om och med egna dispositioner, är ett analyssätt som är inspirerat av Pierre Bourdieu (1993, kap.1). Ett socialt fält kan då definieras som ett system av relationer mellan positioner, där aktörer strider om saker de har gemensamt (Broady 1991). Idrott finns i Bourdieus forskning med som ett exempel på ett sådant fält (t.ex. Bourdieu 1988). I vårt fall handlar det om ett fält där det som forskare (enskilda och i grupp) och organisationer (lärosätesinstitutioner, sektorsorgan, intresseorganisationer och tidskrifter) har gemensamt är ett intresse för och engagemang i forskning om ”alla de fysiska aktiviteter individen medvetet utför i syfte att behålla och förbättra hälsa och prestationsförmåga, nå tävlingsresultat eller rekreation”, vilket är Centrum för idrottsforskning (CIF) definition av idrottsforskning. När forskare strider om detta gemensamma betyder det att de kan ha olika uppfattningar om vad som skall beforskas, varför det skall beforskas, hur det skall beforskas och av vilka det skall beforskas. Dessa strider liknar i allt väsentligt de som utkämpas på andra akademiska forskningsfält. För att göra en jämförelse:

Inom exempelvis pedagogikens fält strider man om skolans mål och mening. Bourdieu skiljer mellan å ena sidan produktionsfält, befolkade av specialister som skapar föreställningar och värden, å andra sidan konsumtionsfält. För pedagogikens vidkommande existerar således dels ett produktionsfält där pedagogiska idéer lanseras av journalister, politiker, forskare och studiedagsestradörer, dels konsumtionsfält där lärare, elever och föräldrar återfinns (Broady 1988).

För idrottens del finns ett större fält som det idrottsvetenskapliga forskningsfältet är en del av och som i denna antologi kallas idrottssamhället. Detta större fält befolkas huvudsakligen av utövare, handhavare, åskådare och andra intressenter. Det är således både ett produktions- och konsumtionsfält. Det idrottsvetenskapliga delfältet har vuxit fram under de senaste femtio åren. Aktörerna är i första hand forskare, vilka ofta också är utövare och åskådare, och därmed också en del av det större fältet. Däremot gäller i mindre utsträckning det omvända: utövare och åskådare är sällan forskare. Men alla delar ett idrottsengagemang. På fältet förs kamper, i ett system av relationer och spänningar mellan positioner där det råder strid om något gemensamt. Engagemanget för det gemensamma delas inte av resten av samhället. Om inte annat framgår detta av följande iakttagelse. En individ som utbrister att ”jag kan inte förstå varför tjugotvå fullvuxna människor kan springa efter en boll på det där viset” finns med stor säkerhet inte på fältet. En individ som å andra sidan kan utbrista att ”fotboll handlar inte om

liv eller död, det är mycket viktigare än så” befinner sig med all säkerhet på fältet.

Ett forskningsfält organiserar och producerar forskning, och striderna har sin utgångspunkt i initierandet, finansierandet, producerandet och utvärderandet av denna forskning. Det finns strider om tillgångar som fältet tillhandahåller – titlar, tjänster, forskningsanslag, priser, uppdrag som opponent, medlem av betygsnämnder och tjänsteförslagsnämnder, samt medlemskap i sektorsorganet CIF:s styrelse, i olika tidskrifters redaktionskommittéer och i styrelserna för ämnesdisciplinära medlemsorganisationer. Kamper förs också om tolkningsföreträde i olika frågor inom forskningen. Fältet är förankrat i landets utbildningssystem via framför allt lärosätinstitutionerna, och forskningen har där som främsta uppgift att stå för den vetenskapliga grunden i olika utbildningar (se kapitel 2). På fältet finns också institutioner som andra forskningsråd vid sidan av CIF och andra finansiärer av forskningen. Fältet är på olika sätt relaterat till organiserade särintressen utanför det akademiska systemet. I vårt fall gäller det främst idrottsrörelsens organisationer och i synnerhet Riksidrottsförbundet.

Forskningen på fältet tenderar att samlas vid två konkurrerande poler, den autonoma polen och den heteronoma polen. Vid den autonoma polen samlas forskning baserad på det interna, unika kapitalet på fältet (kroppen, praktiken, prestationen), vid den heteronoma polen samlas forskning kring externa krafter som berör fältet (Bourdieu 2000). Dessa handlar om det omgivande samhällets dominerande institutioner (stat, marknad och civilsamhälle), strukturella faktorer som social klass, genus, etnicitet och ålder, samt djupgående samhälleliga processer som akademisering, kommersialisering, professionalisering, individualisering, medialisering och globalisering. Dessa institutioner, strukturella faktorer och processer är sammanvävda såtillvida att det går att ställa relevanta forskningsfrågor utifrån flera av dem samtidigt, men de kan också behandlas var för sig.

Metodologiskt tar en analys av idrotten i samhället – vad som kan förklaras av idrotten självt och vad som förklaras av att idrotten utgör en del av samhället – formen av ett ständigt skifte av fokus. Det gör också att forskningen vid de båda polerna repellerar varandra, men samtidigt måste ses som komplementära. Ju tydligare och fokuserat ett perspektiv blir, desto nödvändigare blir det att sedan skifta perspektiv för att även se det andra, och sedan relationerna dem emellan.

Jag använder fältanalysens utgångspunkt med två poler som forskningen dras till, eftersom den enligt min mening bäst begripliggör relationen mellan samhällsidrotten och idrottssamhället, mellan det som idrotten skapar av sig självt och det som samhällets skapar av sin idrott. Vilka forskare som via sina dispositioner och relationer till idrotten i sin forskning dras till de olika polerna på fältet och varför, vilka ideal, värderingar och ståndpunkter

som de kämpar för, kan emellertid också analyseras med hjälp av Bourdieus begreppsapparat. Denna inkluderar individers habitus, vilka producerar individuella och kollektiva vanor utifrån strukturella sociala positioner, vidare de olika former av kapital som är värdefulla på fältet, samt doxan med de vedertagna föreställningar som finns inom en viss kultur och som därför inte kan ifrågasättas inom ramen för just denna kultur (Bourdieu 2000). En fullständig sådan analys ryms inte inom detta kapitelns ramar. Men av den enkät som redovisas i kapitel 24 framgår exempelvis att av de disputerade och nuvarande doktoranderna som besvarade enkäten utövade hälften idrott på tävlingsnivå innan eller under doktorandstudierna.

Det idrottsvetenskapliga fältets formering

Det idrottsvetenskapliga forskningsfältets framväxt är resultatet av ett strategiskt skifte, som uppmuntrades från både det politiska systemet, det akademiska systemet och den organiserade idrottsrörelsen. Skiftet innebar att idrottsforskningen övergick från att domineras av aktörer inom andra ämnesdisciplinära fält (inom historia, pedagogik, psykologi, etc) – till att etablera ett forskningsfält *i sin egen rätt*, som idrottsvetenskap. Fältets framväxt liknar i många avseende hur andra discipliner har vuxit fram. Heilbron identifierar tre stadier i en sådan process:

...the formation of a new intellectual practice accompanied by some sort of disciplinary ambition (chemistry, sociology), the formation of a university discipline (marked by the founding of chairs, disciplinary journals, and professional associations) and the establishment of a fully fledged discipline of which autonomous degrees are the key element (Heilbron 2004).

I början av femtioårsperioden fanns forskarna vid ämnesinstitutioner där de uppmuntrades, inomvetenskapligt, att ”som skomakaren bliva vid sin läst”. I och med att idrottsutbildningar och så småningom även idrottsvetenskapliga institutioner växte fram kring sekelskiftet, växte också behovet av att där skapa forskningsmiljöer. Idrottsforskarna har efterhand samlats vid sådana institutioner och där utvecklat forskningsmiljöer. Utbildningar som exempelvis i sport management, vilka kan innehålla kunskap om både ekonomi, juridik, media, politik, organisationsteori och psykologi, samlar forskare och forskning från många ämnesdiscipliner.

Idrottsforskningens utveckling kan i sin start liknas vid små bäckar som rann oberoende av varandra, och ut i av varandra oberoende åar, älvar och floder. Jan Lindroths avhandling (1974), som markerar starten på den här utvecklingen, skrevs inom ramen för en forskningsmiljö vid historiska institutionen i Uppsala under 1960- och 70-talet, med inriktning på folkrörelser-

nas uppkomst, utbredning och organisatoriska utveckling (Vetenskapsrådet 2003). Där fanns det plats för en idrottshistoriker. Men när regeringen 1988 föreslog inrättandet av fyra nya professurer inom det idrottsliga fältet, två i idrottsmedicin (Linköping och Umeå), en i idrottspedagogik (Umeå) och en i idrottshistoria vid Stockholms universitet, föranledde detta ett frontalan- grepp från Uppsalaprofessorn Rolf Torstendahl (Yttergren 1988, Meinander 1991).

Torstendahl angrep idén om att inrätta en idrottshistorisk professur. Först och främst gjorde han detta eftersom han ansåg att idrott inte var ett angeläget område att satsa på professurer med speciell inriktning mot. Denna inomakademiska diskussion behöver vi här inte följa vidare. Ett mer samhällspolitiskt och normativt argument från Torstendahls sida var att idrottshistorisk forskning inte var värd att understödjas eftersom ”den ökade samhällets respekt och förståelse för idrottsrörelsens historia och framtoning. Detta innebar [...] en beställd legitimering av dagens idrott” (Meinander 1991) och Torstendahl menade också att ”utredaren inte önskar en förutsättningslös forskning om idrott utan en beställd legitimering av dagens idrott” (Yttergren 1988). Slutligen frågade Torstendahl sig om det verkligen fanns forskare som fyllde de vetenskapliga kompetenskraven för tjänsten. Detta tvivel gällde exempelvis Jan Lindroth, som emellertid efter diverse förvecklingar fick tjänsten 1992.

Man kan förmoda att denna syn på idrott vid den tiden var förankrad inom det akademiska systemet. Debatten fortsatte i och utanför forskarsamhället. Torstendahl föreföll ha stöd bland andra historiker, men inte av idrottsforskarna (Yttergren 1989), inte heller av företrädarna för den organiserade idrottsrörelsen. Walter Rönmark, bl.a. ledamot av Riksidrottsstyrelsen, beskriver i ett samtal Jan Lindroths betydelse på följande sätt:

När Jan Lindroth kom fram till att idrotten faktiskt är en folkrörelse...fick jag för mig att idrottsrörelsen – Kalle Frithiofsson och andra – liksom rätade på ryggen. Jag skulle vilja räkna hur många gånger som Frithiofsson använde ordet folkrörelse före Jan Lindroths avhandling och efter. När man läser idrottsutredningen så antyder man lite lätt att det är en folkrörelse men man vågar inte riktigt säga det, men efter Lindroth började Frithiofsson och Tore Brodd säga att vi är en folkrörelse, och inte bara det, vi är Sveriges största folkrörelse [...] Janne Lindroth fick dom här folkrörelsemänniskorna att växa rätt ordentligt (Walter Rönmark, personlig kommunikation 2023).

Eftersom många av Riksidrottsförbundets företrädare även ingick i den socialdemokratiska maktsfären och stod bakom både *Idrott åt alla* (SOU 1969:29) och flera andra betydelsefulla statliga utredningar, kom idrottsforskningen på olika sätt att gynnas av det politiska systemet under den formativa perioden 1970–1990.

Institutionella förändringar som utveckling av idrottsutbildningar och forskning knuten till nyinrättade universitets- och högskoleinstitutioner, gjorde att de små bäckarna samordnades, vilket föranledde den strömfåra som just stavades idrottsvetenskap (se kapitel 2). Med CIF:s definition innefattar fältet idag studier av verksamheter som benämns som idrott/sport och som i samhället och av utövarna uppfattas som idrott/sport. Det spänner också, som tidigare nämnts, över forskning om ”alla de fysiska aktiviteter individen medvetet utför i syfte att behålla och förbättra hälsa och prestationsförmåga, nå tävlingsresultat eller rekreation”. Även studier om rörelsekulturer som inte benämns som idrott men som ryms inom definitionen av idrott är således relevanta. Vidare innefattas forskning som syftar till att problematisera och utveckla idrottsverksamheter, exempelvis avseende prestation, tillgänglighet och mångfald (CIF 2024).

Ett flervetenskapligt forskningsfält

Idrottsvetenskap som ett flervetenskapligt forskningsfält omfattar idrottsmedicin, grundläggande och tillämpad biologisk vetenskap samt humaniora, samhällsvetenskap och beteendevetenskap. Jag föredrar begreppet flervetenskap före andra möjliga begrepp som tvärvetenskap, mångvetenskap och transvetenskap, då flervetenskap kan beskrivas som ett paraplybegrepp som inkluderar de andra begreppen. I denna antologi behandlas substantiellt endast den humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningen, men när flervetenskaplighetens förutsättningar diskuteras och problematiseras berör jag även relationen till de naturvetenskapliga delarna.

På samma sätt som humanistisk och samhällsvetenskaplig idrottsforskning till en början utvecklades vid landets lärarutbildningar, dominerades idrottsmedicinen av forskare vid de större sjukhusen. Idag finns det på ett antal lärosäten och institutioner med idrottsvetenskaplig utbildning och forskning inom både medicin och samhällsvetenskap – universiteten i Göteborg och Örebro, Linnéuniversitetet, GIH och Mittuniversitetet. Samtidigt kan fältet med å ena sidan naturvetenskap och å andra sidan humaniora och samhällsvetenskap beskrivas som inkommensurabelt (Kuhn 1962, Loland 1992). Förenklat kan inkommensurabilitet förklaras med påståendet att det som mäts på olika sätt inte kan jämföras. Det handlar om förklaringsanspråk i relation till teori och metod. Men tilläggas skall att Kuhn talade om inkommensurabilitet mellan olika naturvetenskapliga paradig – exempelvis mellan Newtons och Aristoteles. I föreliggande fall talar vi i stället om naturvetenskapliga förklaringar i relation till humanistiska eller samhällsvetenskapliga.

Exempelvis skulle förklaringar till den jämförelsevis höga andelen knäskador på fotbollsspelande flickor kunna utgå ifrån fysiologiska variabler. Å andra sidan skulle det kunna förklaras med att flickor får börja spela seniorfotboll i betydligt yngre år än pojkar. På frågan om vilken som är den viktigaste faktorn för vem som blir allra bäst inom idrotten skulle ett naturvetenskapligt svar kunna vara att man aldrig varit skadad, medan ett samhällsvetenskapligt svar skulle kunna vara att ens föräldrar också utövade samma sport. Dessa förklaringar är å ena sidan tämligen oberoende av varandra, å andra sidan är de säkert relevanta som förklaringar. Ett flervetenskapligt förhållningssätt skulle kunna vara ett samtal där alla lade fram sina förklaringar, utan att kräva tolkningsföreträde, och att förklaringarna sedan diskuterades i relation till varandra, exempelvis i termer av olika sannolikheter.

Risken med att diskutera sannolikheter är dock att ”samhällsidrotten” förloras i relation till idrottssamhället, eftersom sannolikheten knyts till individ och knäskada. Ett vidare perspektiv skulle vara att ställa frågan – Vad krävs för att samhällsidrotten ska fungera i relation till flickors knäskador? Svaret återfinns då kanske inte på aggregerad nivå utan måste förstås på liknande sätt som Folkhälsomyndigheten gjorde sin bedömning om restriktioner i samband med Covid-19 – olika delar av samhället fick olika restriktioner, såsom skolor, idrottsanläggningar och yrkeskategorier.

Att fältets inkommensurabilitet kan finnas utan att fältet rämnar beror på engagemanget i idrotten, forskarna ”strider om saker de har gemensamt”. De kan acceptera varandras lösningar samtidigt som man framhåller sin egen som bäst eller mest trolig. Att laga sprickan, vilket är en förutsättning för ett fungerande och helt flervetenskapligt fält, innebär att olikheterna behöver betraktas som utmaningar och olika förklaringsmodeller behöver kunna samexistera. Jag tror att det idrottsvetenskapliga fältet är redo för samtal om förklaringsmodeller, även om de ännu inte har organiserats i någon större utsträckning. Det forskningsområde inom idrottsvetenskap som idag mest uppenbart behöver sådan flervetenskaplig forskning är det som inom idrottsforskningen relateras till folkhälsovetenskap, där både naturvetare och samhällsvetare är verksamma.

När det gäller relationerna inom och mellan de humanistiska och samhällsvetenskapliga disciplinerna föreligger det inte någon egentlig inkommensurabilitet. Många av fältets forskare rör sig ledigt mellan exempelvis historia, sociologi, etnologi, socialt arbete, pedagogik och statskunskap. Psykologi är dock en disciplin som gränsar till både medicinen via metodologin och samhällsvetenskapen via socialpsykologin, vilket skapar både problem och möjligheter. De flesta idrottsutbildningar är idag flervetenskapligt sammansatta på ett sätt som gynnar disciplinöverskridande kunskaper. Framväxten av ett flervetenskapligt forskningsfält är tydligt länkad till denna utveckling.

För att förstå forskningsfältets uppbyggnad och innehåll skiljer jag, utifrån Fransson och Lundgren (2003), mellan studieobjektet (vad som skall studeras) och kunskapsobjektet (hur studieobjektet skall studeras, eller begreppsliggöras). Studieobjektet som förenar all forskning på det idrottsvetenskapliga fältet är idrott/sport, utifrån den definition som CIF har formulerat. Kunskapsobjektet kräver en analys och inkluderar alla de sätt på vilka studieobjektet faktiskt studeras. Dessa sätt inkluderar de ämnesdisciplinära, men också studier utifrån tematisering, teori, metod och empiri.

Den första stora ämnesdisciplinära uppdelningen går som sagt mellan å ena sidan idrottsmedicin samt grundläggande och tillämpad biologisk vetenskap, och å den andra humaniora och samhällsvetenskap. I den genomgång som jag har gjort framgår att det inom humaniora och samhällsvetenskap i skrivandets stund finns 24 ämnesdiscipliner inom vilka det har bedrivits idrottsforskning och skrivits avhandlingar under senaste 50 åren. Därtill har det sedan 2007 även producerats avhandlingar i idrott/idrottsvetenskap.

När det gäller vad denna forskning har handlat om har CIF i sitt ansökningssystem tematiserat olika kunskapsobjekt. Jag har lagt alla naturvetenskapliga teman åt sidan och bearbetat resten, såtillvida att i ett antal fall har teman förts samman, några teman har strukits (exempelvis pandemin), andra har tillkommit (exempelvis media och idrottspolitik). Resultatet framgår av antologins innehållsförteckning.

Utvecklingen i siffror

Det idrottsvetenskapliga forskningsfältet har inte samma omfattning vad gäller forskningsinsatser som de flesta traditionella ämnesdisciplinära fälten – på *avhandlingar.se* anges exempelvis sammantaget 4259 avhandlingar i historia, 2070 i pedagogik, 2079 i sociologi, och 1551 i psykologi. Men med tanke på att vårt fält är betydligt yngre än dessa discipliner finns det fler- vetenskapliga forskningsfält som det är det rimligare att jämföra med. På *avhandlingar.se* listas exempelvis 461 avhandlingar i folkhälsovetenskap, 114 i genusvetenskap, 950 i media- och kommunikationsvetenskap, 62 i barn- och ungdomsvetenskap, 660 i vårdvetenskap och 844 i socialt arbete. Detta kan jämföras med avhandlingslistans 255 avhandlingar (inom humaniora och samhällsvetenskap) under åren 1974–2023.

Utvecklingen från spridda ämnesdisciplinära insatser till ett sammanhållet forskningsfält kan beskrivas både utifrån fältets form och dess innehåll. Till att börja med nämner jag kort de organisatoriska förändringarna. Den första större satsningen på professorer i idrott/idrottsvetenskap beslutades av regeringen utifrån den statliga utredningen SOU 1987:70. Professurerna inrättades, så som tidigare beskrevs, inom disciplinerna pedagogik, medicin

och historia. Därefter har det tillkommit ett betydande antal professorer, varav de flesta har befordrats till positionen. Men även om befordringsreformen starkt bidragit till den påtagliga ökningen (se kapitel 2) är utvecklingen samtidigt ett ytterligare tecken på att ett idrottsvetenskapligt forskningsfält har etablerats. Det finns idrottsprofessorer vid de fem forskarutbildningarna, med olika ämnesinriktningar, det finns professorer som tillsatts efter öppet ansökningsförfarande alternativt blivit befordrade till professor eller biträdande professor, sammanlagt är ett tjugotal i tjänst. Dessutom finns det ett tiotal seniora professorer, emeritus och emerita. Av dessa trettioalet professorer är tretton ursprungligen disputerade i pedagogik, sex i historia, fyra i psykologi och fyra i sociologi.

Tabell 1. *Hum-sam-avhandlingar i idrott/sport framlagda vid landets lärosäten 1974–2023*

	1974–1983	1984–1993	1994–2003	2004–2013	2014–2023	Från år
Uppsala universitet	4	0	3	2	2	1974
Stockholms universitet	3	5	12	19	4	1976
Göteborgs universitet	4	4	5	8	19	1977
Linköpings universitet		1	1	0	2	1984
Lunds universitet		2	8	14	1	1985
Umeå Universitet		2	7	9	7	1988
Luleå tekniska universitet			2	2	0	2000
SLU Umeå				1	0	2004
Örebro universitet				16	21	2005
Karlstads universitet				2	4	2007
Linnéuniversitetet				2	6	2009
Malmö universitet				2	19	2012
GIH					18	2014
Karolinska institutet					1	2014
Handelshögskolan i Sthlm					1	2016
KTH					1	2016
Högskolan i Halmstad					4	2018
Högskolan i Jönköping					1	2019
Mälardalens högskola					1	2021
Södertörn högskola					2	2023
	11	14	38	77	114	

Avhandlingar fördelade på lärosäten

De flesta avhandlingarna fram till 2007 publicerades vid de fyra stora universiteterna – Uppsala, Stockholm, Göteborg och Lund – och de lades oftast fram i pedagogik och vid universitetens lärarutbildningar. Efter att GIH och Malmö högskola fick forskarutbildningsrättigheter 2010 minskade antalet

disputationer vid SU och LU radikalt. Av de 25 avhandlingarna som publicerades de två första årtiondena under femtioårsperioden kom flertalet från de fyra stora universiteten. Av de 114 avhandlingar som har publicerats under det senaste årtiondet kommer över åttio procent från de lärosäten som har examensämnet idrottsvetenskap: GIH, Göteborg, Malmö och Örebro. Linné-universitetet har ännu inte producerat någon avhandling i idrottsvetenskap.

Avhandlingarna

Den centrala empirin som jag använder när det gäller fältets form är de avhandlingar – doktorsavhandlingar och licentiatuppsatser – som har producerats under de senaste femtio åren. I enlighet med en metodologisk sanning som vi nog alla delar bör avhandlingarna dessutom representera den kunskap som i största utsträckning skapats utifrån vetenskapliga grunder, utifrån det fria och självständiga kunskapssökande som det akademiska systemet i sina bästa stunder kan erbjuda (och bedöma). Det är också avhandlingarna som är ett akademiskt forskningsfälts ryggrad. Ett alternativt underlag skulle kunna vara vetenskapligt prövade och internationellt publicerade artiklar. Många av dessa artiklar finns emellertid med på avhandlingslistorna, i och med att de ingår i sammanläggningsavhandlingar.

Följande empiriska genomgång är baserad på identifierade avhandlingsämnen/akademiska discipliner under de senaste femtio åren. Vilka kvantitativa karakteristika kan vi se när det gäller avhandlingarna i termer av andelen kvinnor respektive män, volymökning, språkanvändning, diversifiering och relationen mellan ämnesdisciplinerna i den flervetenskapliga processen? Utvecklingen vad gäller volym, könsbalans och diversifiering kan antas hänga samman med utbildningsbehovet. Antalet avhandlingar har stadigt ökat. Under de två första årtiondena producerades det ungefär en avhandling om året, under den senaste tioårsperioden har siffran ökat till ett tiotal per år. Ökningstakten har efterhand minskat, vilket skulle kunna förklaras av en mättnadseffekt, men också utifrån brist på forskningsmedel. Exempelvis slutade CIF att ge medel till doktorandanställningar till förmån för postdokbidrag 2019 vilket också kan ha bidragit till minskningen. En reell minskning skedde 2022, då endast fem disputationer ägde rum, och 2023 med åtta disputationer. Det kan tänkas att pandemin kan förklara den nedgången. Men vi vet också att forskarskolornas cykel spelar in. För att ta ett exempel kom fler än hälften av alla avhandlingar under år 2014 från forskarskolor.

Tabell 2. Antal avhandlingar/licentiatuppsatser 1974–2023

1974-1983	11
1984-1993	14
1994-2003	38
2004-2013	77
2014-2023	114

Kvinnor och män

De 255 avhandlingarna har skrivits av 243 individer, tre avhandlingar har två författare och ett antal individer har skrivit både licentiatuppsats och doktorsavhandling. Av dessa 243 individer är 144 män och 99 kvinnor. Andelen kvinnor har emellertid succesivt ökat, från cirka tio procent under det första årtiondet till hälften under det senaste.

Tabell 3. Avhandlingar 1974–2023 uppdelat på kvinnor och män

	Antal avhandlingar	Antal kvinnor	Andel kvinnor (%)
1974-1983	11	1	9
1984-1993	14	2	14
1994-2003	38	12	31
2004-2013	77	27	36
2014-2023	114	57	50

Diversifieringen

Ökningen av antalet ämnesdiscipliner är en annan relevant aspekt. Mellan 1974 och 1993 producerades avhandlingar inom sex ämnen, mellan 1994 och 2023 producerades det avhandlingar inom 24 ämnen. Den vanligaste ämnesinriktningen har varit pedagogik (106 avhandlingar, vilket motsvarar 42% av samtliga), följt av psykologi (32) och historia (25). Pedagogikens omfattning skall förstås i relation till att idrottsläraryrket länge var den enda professionsutbildning som var relevant för den på amatöristisk grund vilande idrottsrörelsen. Längre hade GIH Stockholm monopol på utbildningen (från 1968 även GIH Örebro), men GIH var en fackhögskola och kunde inte meddela doktorandutbildning. Därmed blev det i stor utsträckning läraryrket på de stora universiteten som producerade idrottsavhandlingar, och då huvudsakligen inom pedagogikämnet.

Ämnena

Tabell 4 illustrerar både den ämnesdisciplinära diversifieringen och pedagogikens centrala ställning bland ämnena.

Tabell 4. Avhandlingsämnen i idrott/sport 1974 – 2023

	1973–1983	1984–1993	1994–2003	2004–2013	2014–2023	Totalt
Pedagogik	6	9	16	30	45	106
Historia	3	1	3	10	8	25
Etnologi	1	0	2	1	2	6
Statsvetenskap	1	0	0	0	1	2
Psykologi		3	4	11	14	32
Sociologi		1	3	5	2	11
Företags- ekonomi			3	2	1	6
Socialt arbete			2	0	3	5
Folkhälsoveten- skap			1	6	11	18
Media			1	4	2	7
IDV:IDV				5	15	20
Filosofi				1	1	2
Genusvetenskap					4	4
Övriga			3	1	7	11
Sammanlagt	11	14	38	77	114	255

Övriga, en avhandling per ämne: Barn- och ungdomsvetenskap, Språkstudier, Tema Barn, Tema Teknik, Samhällsmedicin och rehabilitering, Handikappvetenskap, Konstvetenskap, Fysioterapi, Hälsa- och Livsstil, Kriminologi, Litteraturvetenskap.

Relationen mellan licentiatuppsatser och doktorsavhandlingar

Av avhandlingarna är 37 licentiatuppsatser. Att välja att skriva en licentiatuppsats har över tid förmodligen berott på en blandning av formella, utbildningspolitiska, strategiska och personliga skäl. Det går inte att utläsa några uppenbara tendenser i utvecklingen, mer än att flera av forskarskolorna har varit just ”lissforsarskolor”, det vill säga att avsikten var att skriva licentiatuppsatser, inte doktorsavhandlingar. Således är 15 av de 37 licentiatuppsatserna ett resultat av de två FIHD-forscarskolorna.

Språket

Två tredjedelar av avhandlingarna är skrivna på svenska. Det enda andra språk som använts, förutom en på danska och två på norska, är engelskan. Detta trots att antalet tillåtna språk även omfattar tyska och franska (Stein 2021). Antalet avhandlingar skrivna på engelska ökar under perioden – från ingen under perioden 1974 – 1983, till 44% perioden 2014 – 2023.

Tabell 5. Antalet avhandlingar skrivna på annat språk än svenska (92)

	Antal	Andel på annat språk
1974-1983	0	0%
1984-1993	4	31%
1994-2003	11	29%
2004-2013	26	28%
2014-2023	51	44%

Trenden från 1994 till 2023 visar att snart kommer varannan hum-sam-avhandling skrivs på engelska. Förändringen går dock långsammare än vad som gäller för svenska avhandlingar som helhet, redan 2020 skrevs 72% av de humanistiska och 81% av de samhällsvetenskapliga avhandlingarna på engelska (Stein 2021).

Monografier och sammanläggningsavhandlingar

Avhandlingsspråket kan relateras till huruvida avhandlingarna är monografier eller sammanläggningsavhandlingar. Av 87 avhandlingar skrivna på engelska är endast en mindre del monografier. Det är oklart hur många avhandlingar skrivna på svenska som är sammanläggningsavhandlingar, men vilket språk man använder bestäms förmodligen i första hand av vilken form man använder. Först kommer i så fall sammanläggningsformen, och därav följer sedan valet av det engelska språket. Om detta stämmer bör antalet sammanläggningsavhandlingar på svenska inte vara så stort. Förvisso förekommer också sammanläggningsavhandlingar med artiklar skrivna på engelska och kappan skriven på svenska.

Monografien blir stadigt mindre förekommande. Antalet sammanläggningsavhandlingar ökar och kan snart komma att utgöra mer än hälften av samtliga. Detta går emellertid att nyansera genom att se vilka ämnesdiscipliner vi talar om. Det skiljer sig nämligen tydligt mellan olika ämnesdiscipliner. Inom idrottspsykologin är 5 av 32 skrivna på svenska, två av dem är sammanläggningar. Av 25 idrottshistoriska avhandlingar är endast en skriven på engelska och endast två har varit sammanläggningar.

Viktigare för utvecklingen är av volymmässiga skäl dock pedagogiken. De pedagogiska avhandlingarna utgör 42% av samtliga, och här är – jämför med psykologin – knappt två av tio skrivna på engelska. Förmodligen är det de pedagogiska avhandlingarna som i störst utsträckning har behållit det svenska språket. Det kan vara så att pedagogikavhandlingar är riktade mot en i huvudsak svenskspråkig population bestående av idrottslärare, idrottslärarstuderenter och idrottslärarutbildare.

Forskarutbildningsämnet Idrottsvetenskap

Organisationsformerna

Kring sekelskiftet började formeringen av idrottsvetenskapliga institutioner, och efterhand också forskarutbildningar (se kapitel 2 och 4). Dessa har idag i fem fall valt avhandlingsämnet idrottsvetenskap – GIH, Göteborgs universitet, Linnéuniversitetet, Malmö universitet och Örebro universitet. Det tydligaste alternativet till denna inriktning är Umeå, där idrottsavhandlingar produceras vid en rad institutioner, varav den pedagogiska institutionen är den viktigaste och den som har verkat längst. I Karlstad och Dalarna fyller ämnet Pedagogiskt Arbete samma funktion. I Halmstad disputerar man inom Hälsa och Livsstil.

Inledningsvis hävdade jag att ett idrottsvetenskapligt forskningsfält kan sägas vara etablerat för ett årtionde sedan. Då hade GIH (2010), Malmö (2010), Örebro (2011) och Göteborg (2013) inrättat idrottsvetenskap som forskarutbildningsämne. Linnéuniversitet anslöt 2021. Som så ofta fanns det olika förstadier till det slutliga etablerandet, där orterna sökte sig fram. År 2002 inrättades forskarutbildningsämnet idrott på forskarnivå vid Örebro universitet, 2007 delades ämnet upp i en naturvetenskaplig och en samhällsvetenskaplig del, vilka förlades till olika fakulteter. År 2011 förenades de återigen organisatoriskt i en gemensam benämning varvid idrottsvetenskap inrättades som forskarutbildningsämne. Från 2002 till 2011 tog 14 doktorander från båda inriktningarna ut examen och deras avhandlingar är publicerade i avhandlingsserien Örebro Studies in Sport Sciences, varav 9 inom humaniora och samhällsvetenskap. Sammantaget har 37 hum-sam-avhandlingar lagts fram i Örebro.

Vid Göteborgs universitet fanns en studieplan för forskarutbildning i idrottsvetenskap från 2009, men den gällde under begränsad tid och endast för de doktorander som antogs till den av Vetenskapsrådet finansierade Nationella Forskarskolan i Idrottsvetenskap (NFI 2008-2015). Denna forskarskola bar under en övergångsperiod upp alla de forskarutbildningsaspirationer som fanns vid lärosätena, förutom i Örebro. NFI innehöll doktorander och styrgruppsmedlemmar från Göteborgs universitet, Karlstads universitet, Linnéuniversitetet, GIH och Malmö högskola. I styrgruppen fanns också en observatör från Örebro universitet. Forskarskolan producerade 11 avhandlingar i idrottsvetenskap 2012-2017. Sedan Göteborgs universitet inrättade idrottsvetenskap som forskarutbildningsämne 2013 har ytterligare 19 avhandlingar lagts fram.

GIH har haft ett långvarigt samarbete med lärarutbildningen vid Stockholms universitet. I samband med högskolereformen 1977 inordnades Gymnastik och idrottshögskolan (GIH) under Lärarhögskolan i Stockholm (LHS), vilken bytte namn till Högskolan för lärarutbildning i Stockholm (HLS). Från

1977 till och med 2008 disputerade doktoranderna i miljön i ämnet Pedagogik vid HLS. GIH blev förvisso självständig högskola igen 1993, och bytte då namn till Idrottshögskolan i Stockholm (IHS), men forskarutbildningen låg fortsatt kvar vid HLS. År 2008 blev HLS en del av Stockholms universitet (SU), vilket ledde till att de som disputerade mellan 2009 och 2012 gjorde det i ämnet Pedagogik vid SU. IHS återtog namnet GIH år 2005, och sökte och fick sedan examensrätt på forskarnivå, i ämnet Idrottsvetenskap 2010. Därefter har 18 hum-sam-avhandlingar i idrottsvetenskap framlagts vid GIH fram till och med 2023.

Institutionen för idrottsvetenskap (IDV) i Malmö arbetade från starten i början av 2000-talet för att utveckla en forskningsmiljö med tillhörande forskarutbildning. Innan institutionen fick egna forskningsrättigheter hade miljön ett samarbete med Lunds universitet, via forskarutbildningen i pedagogik vid Lärarutbildningen. På så sätt disputerade fem doktorander från IDV. Institutionen hade också ett samarbete med Örebro universitet, där fyra licentiater formellt placerades vid Institutionen för idrott, men där det praktiska arbetet (handledning och forskarstudier) ägde rum vid IDV i Malmö. Forskarskolan NFI, med Göteborgs universitet som värdlärosäte, innehöll tre doktorander från IDV. Efter att ha inrättat idrottsvetenskap som forskarutbildningsämne 2010 har det fram till 2023 framlagts 21 avhandlingar i Malmö.

Vid Linnéuniversitetet inrättades forskarutbildningsämnet idrottsvetenskap 2021, och de första doktoranderna antogs 2022. Dagens idrottsvetenskapliga institution vid universitetet emanerar från en sammanslagning mellan Växjö universitet och Kalmar högskola år 2010. På båda orter fanns sedan tidigare idrottsutbildningar. Idrottsavhandlingar vid lärosätet har huvudsakligen lagts fram vid andra forskarutbildningar. Linnéuniversitetet var även del i NFI-samarbetet och inom ramen för detta lades två avhandlingar fram.

Under perioden 2007–2023 har det lagts fram 164 avhandlingar inom idrott/sport. Av dessa är hälften inom forskarutbildningsämnena idrott och idrottsvetenskap. Min bedömning är att en allt större andel av idrottsavhandlingarna framöver kommer att produceras inom ämnet idrottsvetenskap.

Forskarskolorna

Nationella Forskarskolan i Idrottsvetenskap, som under en övergångsperiod bar upp de forskarutbildningsaspirationer som fanns vid lärosätena, har följts av ytterligare fyra på varandra följande forskarskolor, samtliga finansierade av eller via Vetenskapsrådet/UVK. De har haft en stor betydelse för fältet i olika avseenden. Förutom att under en period vara en sammanhållande kraft

har de bidragit med stora finansiella resurser till forskningsfältet tillsammans med CIF (se kapitel 2 och 23), och ett antal större forskningsanslag från VR, (se kapitel 9), och andra forskningsråd som exempelvis MISTRA (se kapitel 15).

Forskarskolorna har också bidragit till att bibehålla idrottspedagogikens starka ställning på fältet. Det har sammanlagt skrivits in 51 doktorander i de fem forskarskolorna och dessa har hittills producerat 31 avhandlingar. Av dessa är alla utom tre idrottspedagogiska. Av de 127 avhandlingar som lagts fram sedan Jyri Backmans licentiatuppsats 2012 och Aage Radmanns doktorsavhandling 2013 kommer var fjärde från forskarskolorna.

Tabell 6. *Forskarskolor med idrottsvetenskap som forskarutbildningsämne 2008-2026*

Forskarskola	Tidsperiod	Världlärosäte	Deltagande lärosäten	Antal inskrivna doktorander/licentiander
Nationella forskarskolan i idrottsvetenskap, NFI	2008-2015	Göteborgs universitet	GU, Kau, GIH, Linné, Mah	12
Forskarskolan i idrott och hälsas didaktik, FIHD 1	2011-2017	GIH	GIH, Mah, ÖRU	15
Forskarskolan i idrott och hälsas didaktik, FIHD 2	2014-2018	GIH	GIH, Mah, ÖRU	5
Forskarskolan i idrottsdidaktik för lärarutbildare, FIL	2018-2024	GIH	du, GIH, HD, Kau, Lnu, Mau, UU	10
Forskarskolan Hållbar daglig rörelse i förskolor och skolor, SMOVE	2021-2026	GIH	GIH, GU, MaU, ÖRU	9

Det finns också forskarskolor som är centrerade kring andra teman än idrott, men där idrott och idrottsvetenskap är ett av perspektiven. En av dem är ”Skola, sport, skärm: värdeladdade lärandepraktiker”, som syftar till att öka kunskapen om förhållandet mellan utbildning, fysisk aktivitet och digitala medier. Den är ett samarbete mellan tre lärosäten och samlar tre discipliner – utbildningssociologi vid Uppsala universitet, idrottsvetenskap vid Gymnastik- och idrottshögskolan, och medie- och kommunikationsvetenskap vid Södertörns högskola. Verksamheten omfattar nio doktorander antagna vid forskarutbildningar i de tre disciplinerna vid de medverkande lärosätena.

Som framkommit har framgångarna med forskarskolor konsoliderat idrottspedagogikens starka ställning på fältet (se kapitel 4, 8, 9, 10 och 20). Noteras kan samtidigt att utan det finansiella stödet från Vetenskapsrådets Utbildningsvetenskapliga kommitté hade den stora andelen idrottspedagogiska doktorander vid forskarutbildningarna inte varit lika påtaglig.

Innehållet

Hittills har jag ägnat mig åt den formmässiga frågan om forskarutbildningsämnets namn och etablering. Vi kommer nu till den innehållsmässiga delen. I den process som ledde fram till etableringen av det idrottsvetenskapliga forskningsfältet var avhandlingarnas ämnestillhörighet fram till 2007 oproblematiserad och objektiv. Det som gällde var att – exempelvis – en idrottspedagogisk avhandling lades fram vid en pedagogisk institution och i forskarutbildningsämnet pedagogik. Därför har de i avhandlingslistan (bilaga 1) kodats med P för pedagogik.

Den första avhandling som enligt Diva-Portal noterades som idrottsvetenskaplig, vid forskarutbildningen i idrott vid Örebro universitet, var Henrik Gustafsson (2008): *Burnout in Competitive and Elite Athletes*. Den blev också den första som publicerades i avhandlingsserien Örebro Studies in Sport Sciences. Samtidigt var det uppenbart att det var och är en psykologiavhandling. Den finns i avhandlingslistan därför kodad som idrottsvetenskap med en psykologisk inriktning, IDV:psykologi.

Även noteringarna idrott och idrottsvetenskap kan sägas vara oproblematiserade och objektiva. Jag har identifierat idrottsvetenskapliga avhandlingar som har en tydlig inriktning mot någon av disciplinerna psykologi, filosofi, pedagogik, media, sociologi, folkhälsovetenskap, statsvetenskap, historia och genusvetenskap.

Tabell 7. Avhandlingar inom ämnena Idrott och Idrottsvetenskap 2007-2023 (86)

Ämne	Antal
Pedagogik	34
IDV:Idrottsvetenskap	15
Folkhälsovetenskap	6
Psykologi	5
Historia	3
Genusvetenskap	3
Filosofi	1
Media	1
Statsvetenskap	1
Sociologi	1

Men om vi nöjer oss med det förlorar vi viktig information. Redan 2009 uppstår nästa problem, i form av David Cardell licentiatuppsats *Barndomens oas. En tvärvetenskaplig studie av kulturindustriella intressen och organisering av evenemang genom exemplet Stadium Sports Camp*, även denna framlagd i Idrott vid Örebro universitet. Av titeln framgår att den är tvärvetenskaplig. Den innehåller inte en tydlig inriktning mot någon enskild ämnesdisciplin. Här upphör därför det oproblematiserade och objektiva. I stället blir det i fort-

sättningen betraktarens öga som avgör. Det hjälper då inte nödvändigtvis att utgå från de teorier som används. Förvånansvärt många pedagogiska avhandlingar är exempelvis baserade på Bourdieus och Antonovskys sociologiska teorier. Det är inte heller någon vägledning huruvida det är kvantitativa eller kvalitativa metoder som används.

IDV:Idrottsvetenskap

Från och med Cardells avhandling 2009 har jag därför kodat ett antal avhandlingar som *IDV:Idrottsvetenskap*. Deras innehåll saknar en entydig ämnesdisciplinär utgångspunkt, och relaterar istället till influenser från olika ämnesdiscipliner eller teorier. En orsak till detta är förmodligen att doktorandernas grundutbildning allt oftare har en flervetenskaplig och inte ämnesdisciplinär inriktning. Avhandlingar som efter 2012 lagts fram inom idrottsvetenskap kan, men behöver inte, vara flervetenskapliga till sin karaktär. När jag relaterar till grundutbildning går det ju att bygga en utbildning additivt – till exempel kan studenterna först läsa en kurs i idrottshistoria och sedan en kurs i idrottspsykologi.

Fältets ryggrad kommer säkert även framgent att vara uppbyggd av, förutom de naturvetenskapliga disciplinerna, starka ämnesdisciplinära avhandlingar inom framför allt idrottspedagogik, idrottspsykologi och idrottshistoria. Idrottspedagogikens studieobjekt har i allt väsentligt varit idrottsämnet i skolan, vilket under femtioårsperioden har haft olika namn: gymnastik blev idrott 1980, och därefter idrott och hälsa 1994 (se kapitel 4). Till största delen har forskningen handlat om ”det interna, unika kapitalet inom fältet”, det vill säga de kroppsliga praktiker som ämnet i betydande utsträckning delar med idrotten utanför skolan, tävlingsidrotten. Denna forskning ligger nära den autonoma polen på fältet. Det finns emellertid även betydande forskning om idrottsämnets samhällsliga förutsättning (se kapitel 9), vilken drar åt den heteronoma polen.

Idrottspsykologernas forskning följer tre huvudlinjer (Åkesson 2012). En handlar om hur olika psykologiska faktorer påverkar idrottsprestationer och hur man kan förbättra prestationerna genom mentala förberedelser (prestationspsykologi). Den andra linjen handlar om överträning, utbrändhet och skador, samt hur dessa fenomen ska hanteras psykologiskt sett (skadepsykologi). Både dessa är direkt knutna till den idrottsliga praktiken. En tredje linje är psykologiska faktorerens betydelse för motivation för motion och fysisk aktivitet, samt hur motivationen kan förbättras genom motions- och hälso-psykologi. Den stora förändringen under 2000-talet är det ökande intresset för hälsopsykologi (Åkesson 2012). De två första områdena finns vid den autonoma polen (se kapitel 6).

Den idrottshistoriska forskningen finns i stor utsträckning vid den heteronoma polen. När det gäller metoder, teorier och analytiska perspektiv har man följt rådande trender på historieforskningsfältet (se kapitel 3). På 1970-talet inspirerades historikerna av den tidens socialhistoriska forskning med inriktning på kvantitativa metoder och sociala kategoriseringssystem. Ett mer genomarbetat kulturhistoriskt perspektiv växte så småningom fram. Även den brittiska idrottshistoriska forskningen, som anammade social- och kulturhistoriska perspektiv och förändrade synen på arbetarklasskulturen, inspirerade. Idrottens sociala och kulturhistoriska betydelse undersöktes med hjälp av nya analysmetoder. Idrotten har också lämpat sig väl för analyser av mediala representationer, symboler, nationella och andra identiteter, genus och maktförhållanden.

Vid sidan av dessa starka ämnesdisciplinära traditioner framstår det som att de avhandlingar som likt Cardells kan betecknas som flervetenskapliga utan att ha någon avgörande påverkan från någon enskild ämnesdisciplin representerar en ny och snabbt växande andel av fältets avhandlingar. Till att börja med följer här en lista på de avhandlingar som jag har kodat som IDV:Idrottsvetenskap:

- Cardell, David (2009). Barndomens oas. En tvärvetenskaplig studie av kulturindustriella intressen och organisering av evenemang genom exemplet Stadium Sports Camp.
- Åkesson, Joakim (2010). Idrottens akademisering. Kunskapsproduktion och kunskapsförmedling inom idrottsforskning och högre idrottsutbildning. Licentiatuppsats.
- Wirén Åkesson, Joakim (2012). Idrottens akademisering: Idrottsvetenskaplig kunskap inom forskning, utbildning och på arbetsmarknaden.
- Backman, Jyri (2012). I skuggan av NHL: en organisationsstudie av svensk och finsk elitishockey. Licentiatuppsats.
- Backman, Jyri (2018). Ishockeyns amerikanisering: En studie av svensk och finska elitishockey.
- Radmann, Aage (2013). Huliganlandskapet: medier, våld och maskuliniteter.
- Oliynyk, Inga (2014). Att göra tudelning. Om att synliggöra och diskutera ämnet idrott och hälsa för de yngre åldrarna ur ett genusperspektiv. Licentiatuppsats.
- Hafen, Niklas (2016). En vandring längs välviljans väg: En studie om idrott och internationellt utvecklingsarbete genom de skandinaviska exemplen LdB FC For Life i Sydafrika och Open Fun Football Schools i Moldavien.
- Li, Jing (2016). The Culturally Significant Key Component of Qigong, 'Heart adjustment', is Lost in Translation.
- Melkersson, Mattias (2017). Identities and Images in Football: A case study of brands and the organisational settings in the development of Scandinavian women's club football.
- Alm, Jens (2017). Högt standard? En studie om kommunal anläggningspolitik och elitfotbollens standardiserade arenakrav.

- Johansson, Susanna (2017). Sexual relationships between athletes and coaches; love, sexual consent, and abuse.
- Bergensfeldt Fabri, Anna (2019). Hälsoarbete i rörelse: Ett aktionsforskningsprojekt inom etableringsreformens samhälls- och hälsoinformation.
- Hellborg, Anna Maria (2019). ”Godispengar” eller ”överdådig lyx” – om elitidrott, ekonomi och jämställdhet.
- Linghede, Eva (2019). Glitch i Idrottslandet: en kritisk kreativ undersökning av queerandan inom svensk idrott (svetenskap).
- Svensson, Robert (2019). Från träningsoverall till trenchcoat: Tränarpositionens förändring inom svensk herrelitfotboll mellan 1960- och 2010-talet.
- Bjärsholm, Daniel (2020). Idrott som medel – inte som mål: Förutsättningar för socialt entreprenörskap inom idrotten.
- Mashreghi, Sepandarmaz (2021). Decolonial re-existence and sports: Stories of Afghan youth in Sweden.
- Jesper Karlsson (2022). Barn- och ungdomsidrott till salu: Om begär, immateriellt arbete och kommersialisering.

Listan innehåller 19 avhandlingar men endast 17 författare, eftersom Backman och Åkesson har skrivit både licentiatuppsats och doktorsavhandling. Om dessa 19 avhandlingar kan man till att börja med säga att de nästan utslutande är positionerade vid fältets heteronoma pol. De handlar mer om idrottens samhälleliga förutsättningar – samhällsidrotten – än om idrottsutövandet självt – idrottssamhället. De avspeglar i olika avseenden de förändringar idrotten har genomgått under de senaste femtio åren. Idrotten präglades under 1900-talets första del av den principiella amatörismen som gav de nordiska ländernas idrottsrörelser deras speciella identitet och karaktär. När Riksidrottsförbundet avskaffade amatörreglerna 1967 öppnade sig den gamla folk rörelseorganisationen mot det moderna samhället. Idrottens förutsättningar påverkas därefter av ett antal förhållanden såsom samhälleliga institutioner, strukturella faktorer och processer.

Avhandlingarna tenderar att bli flervetenskapliga och positioneras vid den heteronoma polen. De flesta av dem kan relateras till olika samhälleliga processer – professionaliseringens påverkan på tränarrollen (Svensson och Johansson) och anläggningsfrågorna (Alm), kommersialiseringens konsekvenser i form av sport camps (Cardell) och kommersiellt driven barn- och ungdomsidrott (Karlsson), elitishockeys amerikanisering (Backman), skandinavisk damfotbolls utveckling utifrån ett brand management-perspektiv (Melkersson), Corporate Social Responsibility och dess inte alltid klara gränser gentemot socialt entreprenörskap (Hafen och Bjärsholm) och elitidrottens ekonomiska villkor ur ett feministiskt perspektiv (Hellborg). Vidare behandlar Radmann och Sätre medialiseringen utifrån huliganism och Mashreghi globaliseringens konsekvenser för idrotten, detta gäller även påverkan från traditionella österländska sporter (Li). Ävenså har Bergensfeldt

Fabri följt arbetet med att tänka nytt kring fysisk aktivitet för nyanlända. Åkessons avhandling har själva idrottens akademisering som studieobjekt.

Om man istället utgår ifrån strukturella faktorer finns det främst ett antal studier som utgår ifrån genusrelaterade frågor. Förutom Johanssons studie av sexuella relationer mellan tränare och idrottare och Hellborgs problematisering av elitidrottarens ekonomiska villkor ur ett feministiskt perspektiv, visar Oliynik hur djupt genusmönstren sitter i skolämnet Idrott och hälsa, och Linghede undersöker vad feministisk teori kan åstadkomma i relation till dominerande berättelser om genus, sexualitet och vetenskaplig kunskapsproduktion inom idrottsforskningen.

Sammanfattningsvis vill jag peka på följande om dessa avhandlingars betydelse för forskningsfältets utveckling:

1. Deras flervetenskapliga utformning och innehåll kan förstås utifrån att de har lagts fram vid en idrottsvetenskaplig forskarutbildning.
2. De har växt fram ur fältets (det större fältets, "idrottssamhällets") behov av kunskap om idrottens utveckling i termer av processer som professionalisering, kommersialisering, medialisering och globalisering.
3. Deras betydelse för forskningsfältet kommer att öka framöver, utan att de nödvändigtvis kommer att dominera fältet.

Forskningen på fältet tenderar, som sagt, att dras till två konkurrerande poler, den autonoma och den heteronoma. Vid den autonoma polen samlas forskning baserad på det interna, unika kapitalet inom fältet, vid den heteronoma polen samlas forskning kring externa krafter som påverkar fältet. En betraktelse av forskningens innehåll under femtio år ger följande positioneringar: vid den autonoma polen finns större delen av idrottspedagogiken och idrottspsykologin, och nästan all naturvetenskap. Vid den heteronoma polen finns resten av den humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningen samt den folkhälsovetenskapliga forskning som ligger i gränslandet mot naturvetenskapen och som handlar om externa krafter som berör fältet (jmf. Bourdieu 2000).

Några möjliga invändningar

Vilka innehållsmässiga invändningar kan då resas mot påståendet att det idag existerar ett självständigt idrottsvetenskapligt forskningsfält? Sådana invändningar utgår ifrån att forskningen är påverkad av (beställd av, dikterad av, präglad av, gynnad av, finansierad av etc) andra intressen än de strikt vetenskapliga. Liksom jag inledningsvis konstaterade att aktörer som gynnat

uppkomsten av det idrottsvetenskapliga fältet funnits både inom det akademiska systemet, det politiska systemet och den organiserade idrottsrörelsen, är det rimligt att tänka sig att politiken och idrotten kan stå för en sådan påverkan liksom för övrigt också marknadskrafterna.

Ett annat sätt att formulera saken är att de hot mot fältets självständighet som lyfts fram emanerar från de avgörande storheterna som även på ett grundläggande sätt påverkar idrottens utveckling – staten, marknaden och civilsamhället. Detta diskuteras i ett antal av antologins kapitel. Mest diskuteras idrottsforskningens relation till staten och önskemål om att idrottsforskning skall bedrivas ifrån den förda idrottspolitikens behov. Mats Franzén menar att studier som kritiskt granskar sporten i dagens samhälle gärna tar sin utgångspunkt i Foucaults begrepp styrningsrationalitet. Greppet verkar särskilt fruktbart för att fånga politikens försök att använda idrotten – instrumentalisera den – för andra syften än idrottens egna.

Franzén framhåller också Malin Österlinds avhandling, där hon ifrågasätter ”idrottsevangelismen”: tron på det goda samhället och den nyttiga idrotten (Österlind 2017). Hon granskar vilket slags kunskap som sport som strategi för samhällsförbättringar vilar på, samt hur skilda subjekt därvid både förutsätts och formas. Hon granskar kritiskt den svenska statliga idrottspolitikerna med fokus på dess bilder av det goda samhället och idrottens samhällsnytta, och särskilt vilka problem den kan föreställas lösa. Problemen formuleras, visar hon, inte inifrån idrotten, utan i bredare samhällspolitiska tankar – och var tid gör det på sitt sätt.

Hjelm pekar på att det under idrottspolitikens formativa årtionden bland många av dåtidens politiker fanns ett ökat intresse för vetenskapligt stöd och vägledning när det gällde implementeringen av en hälsobefrämjande idrott-åt-alla-politik inom utbildningsväsendet och föreningsidrotten. Han menar också att de svenska idrottsforskarnas höga värdering av folkhälsan, och att undervisningen i idrott och hälsa skulle lägga grunden för en sund livsstil, låg i linje med en övergripande utbildningspolitik.

Bolling menar att idrotten har kommit att ses som en potentiell kraft för närpå allt som bedömts vara av godo. Inom idrottspolitikerna och dess utrednings- och utvärderingsarbete har särskilda föreställningar skapats om det goda samhället, den nyttiga idrotten och den goda idrottsdeltagande individen. Idrottspolitikerna har alltså kommit att genomsyras av en strävan efter att vara en kraft för samhällsförbättring.

När det gäller idrottsrörelsens påverkan på den forskning som bedrivs har jag tidigare påpekat att idrottsforskarna ofta också är aktiva inom idrotten som utövare och/eller åskådare. Av den enkät som redovisas i kapitel 24 framgår, som nämnts ovan, att av de disputerade och nuvarande doktoranderna som besvarade enkäten utövade hälften innan eller under doktorandstudierna idrott på tävlingsnivå. Bo Carlsson påpekade redan i ”Jag tvivlar på

idrottsvetenskapen!” (Carlsson 2014) att idrottsforskarens relativt täta kontakt med idrotten och dess organisationer – såväl när det gäller personliga preferenser och erfarenheter som engagemanget i beställningsstudier från olika idrottsorganisationer (utvärderingar och rapporter) på olika nivåer – utgör en jordmån för instrumentalism, social ingenjörskonst och tillämpad vetenskap. Han menar att de praktiska problemen och idrottens vardag – och dess uppdrag – riskerar att ta överhand och därmed prägla idrottsvetenskapens reflektion över relationen idrott och samhälle.

Den största potentiella påverkansmöjligheten från politiken och idrottsrörelsen följer emellertid med att regering och riksdag i stor utsträckning finansierar idrottsforskningen – dels direkt via CIF, dels indirekt via RF (se kapitel 23). Men blicken kan också riktas åt ett annat håll. Marknaden får en allt större betydelse för hur idrotten organiseras och bedrivs. Jag tror att få av oss förnekar relevansen av den fråga som Martin Munk ställde i sin avhandling 1997 angående hela idrottsfältet, och den gäller i förlängningen även idrottsforskningen:

...huruvida sportfältet håller på att uppslukas av det ekonomiska fältet och det omkringliggande mediafältet. Undergräver i själva verket en ekonomisering och politisering sportfältets relativa autonomi, dess egen logik och specifika kriterier och kapaciteter till att motstå press från andra logiker som är åtskilda från sportens logik?

I en blick framåt kan man då fråga sig vad forskningsfältet kan (bör, skall) ägna sig åt under den kommande femtioårsperioden. Om vi ser och erkänner dessa hot mot idrottens egenvärde och ”sanna natur” kan vi antingen framöver betona betydelsen av forskning som mer fokuserar praktiken, kroppen och resultaten vid den autonoma polen, eller betydelsen av att analysera de hot och utmaningar som utomstående krafter utgör via forskning som graviterar emot den heterogena polen. Det rimliga svaret kanske är att forskningsfältet borde fokuserar bådadera.

Innan jag skrev dessa avslutande ord läste jag återigen alla antologins kapitel. Jag slogs av rikedomerna i hur studieobjektet – svensk idrott/sport – hittills har beforskats. Avhandlingarna har varit den huvudsakliga grunden för beskrivningarna av femtioårsperioden. Men som alla vet har det skrivits ytterligare tusentals texter av idrottsforskare. Jag vill hävda att innehållet i antologin sammantaget stöder påståendet att det finns ett idrottsvetenskapligt forskningsfält i Sverige. Det finns en kunskapsmassa med både bredd och djup, den har en tydlig relevans för forskningsobjektet och den är grundad i ett vetenskapligt förhållningssätt. Jag tror att den kommer till nytta framledes, som kurslitteratur för kommande generationer studenter och som ett led i forskarnas självförståelse av vad fältet är och kan bli.

Referenser

- Annerstedt, C & Patriksson, G (2022) *Idrottsvetenskaplig forskning och utbildning vid Göteborgs universitet – En personlig betraktelse*. Borås: Multicare AB
Avhandlingar.se
- Bourdieu, P (1988) Program for a Sociology of Sport. *Sociology of Sport Journal*, 1988 (5)
- Bourdieu, P (1993) *The field of cultural production. Essays on art and literature*. Cambridge: Polity Press
- Bourdieu, P (2000) *Pascalian Meditations*. Cambridge: Polity Press
- Broadly, D (1991) *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS förlag
- Broadly, D (1998) *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg. Skeptronhäften / Skeptron Occasional Papers Nr 15, ILU, Uppsala Universitet 2 korr. utgåvan*
- Cardell, D (2009) *Barndomens oas. En tvärvetenskaplig studie av kulturindustriella intressen och organisering av evenemang genom exemplet Stadium Sports Camp*, Licentiatuppsats. Örebro Studies in Sport Sciences
- Centrum för Idrottsforskning (2010-2023) *Statens stöd till idrotten, uppföljningar*. Stockholm: CIF
- Fransson, K. & Lundgren, U.P. (2003) *Utbildningsvetenskap – ett begrepp och dess sammanhang. Vetenskapsrådets rapportserie, 2003, Nr 1*. Stockholm: Vetenskapsrådet
- Gustafsson, H (2008): *Burnout in Competitive and Elite Athletes*. Doktorsavhandling. Örebro Studies in Sport Sciences
- Heilbron, J (2004) *A Regime of Disciplines: Toward a Historical Sociology of Disciplinary Knowledge*, in Camic, C and Joas, H (ed) *The Dialogical Turn: New Roles for Sociology in the Postdisciplinary Age*. Rowman & Littlefield
- Kuhn, T (1962) *The Structure of Scientific Revolutions*. University of Chicago Press
- Lindroth, J (1974). *Idrottens väg till folkrörelse: Studier i svensk idrottsrörelse till 1915*. Diss. Uppsala universitet. Historia
- Loland, S (1992) *The Mechanics and Meaning of Alpine Skiing: Methodological and Epistemological Notes on the Study of Sport Technique*. *Journal of the Philosophy of Sport*, Volume 19, 1992 – Issue 1, P: 55-77
- Meinander, H (1991) *Idrottshistorisk forskning i Norden: traditioner och trender 1970-1990*. *Historisk Tidskrift för Finland*, 76 (1)
- Munk, MD (1999). *Livsbaner gennem et felt: en analyse af eliteidrætsudøveres sociale mobilitet og rekonversioner af kapital i det sociale rum*. Doktorsavhandling. Lunds universitet
- Norberg, JR (2004) *Idrottens väg till folkhemmet: Studier i statlig idrottspolitik 1913-1970*. Akademisk avhandling. Stockholm: SISU Idrottsböcker
- Rönmark, W, personlig kommunikation 231116
- SOU 1969:29 *Idrott åt alla*. Stockholm: Fritzes
- SOU 1987:70 *Idrottens forskning och högre utbildning*. Stockholm: Fritzes

- SOU 1998:33 HISTORIA – EKONOMI – FORSKNING. Fem rapporter om idrott. Stockholm: Fritzes
- SOU 1998:76 Idrott & Motion för livet – Statens stöd till idrottsrörelsen och friluftslivets organisationer. Stockholm: Fritzes
- SOU 2008:59 Föreningsfostran och tävlingsfostran. En utvärdering av statens stöd till idrotten. Betänkande av Idrottsstödsutredningen. Stockholm: Fritzes
- Stein, C (2021) Språkval i avhandlingar vid svenska lärosäten under perioden 1990–2020. Uppsala universitet
- Stenling, C (2015). The drive for change: putting the means and ends of sport at stake in the organizing of Swedish voluntary sport. Akademisk avhandling. Umeå universitet
- Svensk forskning om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser. VR 2003
- Wirén Åkesson, J (2012) Idrottens akademisering: Idrottsvetenskaplig kunskap inom forskning, utbildning och på arbetsmarknaden. Akademisk avhandling. Malmö: Malmö universitet
- Yttergren, L (1988) Idrottens forskning och högre utbildning (SOU 1987:70). En studie av en utrednings väg genom verkligheten. Idrott, historia och samhälle
- Yttergren, L (1989) Idrottens forskning och högre utbildning (SOU 1987:70). En studie av en utrednings väg genom verkligheten (del 2). Idrott, historia och samhälle
- Yttergren, L (1992) Idrottens forskning och högre utbildning (SOU 1987:70) En studie av en utrednings väg genom verkligheten (del 3). Idrott, historia och samhälle
- Österlind, M (2017) Strävan efter samhällsförbättring: idrottspolitiska problematiseringar och lösningsstrategier för formandet av den nyttiga idrotten och den idrottande individen. Akademisk avhandling. Umeå: Umeå universitet